

ירחון תורני ותד המאיר

◆ הירחון יוצא לאור ◆

בסיוע משפחת וזאן הי"ו מצרפת

לע"נ הוריהם אוהבי התורה ולומדיה רודפי צדקה וחסד
מקיץ וזאן (המכונה כסאני) בר רחל ז"ל - נ"ע ח' בתשרי
ורעיתו מרת מזיאנה נגימה בת חנינה ע"ה - נ"ע י"ב בשבט

להצלחתם ולהצלחת בני ביתם וכל המשפחה הי"ו
ולרפואת המשפחה והילדה רבקה חיה וזאן בת אסנת חנה תחי'
ורפאל נתן עובדיה כהן הי"ו בן שרח ע"ה
אל נא רפא נא להם בתושחוי, אמן.

יו"ל ע"י ישיבת האר"י הקדוש שע"י מוסדות "יתד התשובה" בעיה"ק צפת ת"ו

מרן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל

סימן א | על משמר הצניעות - "לבלתי היות שם ערוב" 3.....

הגאון הגדול הרב יעקב יוסף זצ"ל

סימן ב | לקט פסקים והוראות בהלכות "שקר" 4.....

הרב רוני כהן

סימן ג | מה מברכים על תערוכת גרנולה? 6.....

הרב משה קוטקס

סימן ד | הקבורה בקומות וכוכים במשנת מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל 13.....

הרב יוסף אביטבול

סימן ה | נאמנות של גוי שספר ספירת העומר 30.....

הרב יעקב ש.

סימן ו | כמה הערות בענינא דיומא 33.....

הרב יצחק מאזוז

סימן ז | בדין ריצה בשבת לספק מצות ספירת העומר 36.....

הרב אלעזר מנשה

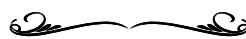
סימן ח | שכח לילה אחד מספירת העומר 38.....

הרב ישראל סיתהון

סימן ט | כלי העשוי לקישוט המאכל אם צריך להטבילו 46.....

הרב אלחנן פרינץ

סימן י | קניה בסופר כשיש שאריות ממתחנת בשר שאינו חלק 49.....

ירחון תורני יתד והמאיר

להצטרפות, ולמשלוח מאמרים ותגובות:

ת.ד. 114 צפת > פקס: 04-6925148 > 04-6923381 (שלוחה 5), בשעות לפנה"צ.

דוא"ל: a6925148@gmail.com | yated.r.h@gmail.com | © כל הזכויות שמורות!

| לפרסום ספרים חדשים שיצאו לאור, יש לשלוח 2 עותקים למערכת

הרב משה קוטקס

ירושלים

סימן ד

הקבורה בקומות וכוכים במשנת מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל

תוכן המאמר: הקדמה/ מאורעות מוזעזעים בקבורה בקומות: א] נזילת דם ושומנים ממבנה קומות (ח"ק ספרדים וע"מ) בהר המנוחות. ב] נזילת דם ממבנה כוכים (ח"ק קהילת ירושלים). ג] נזילות דם ושומנים ממבנה כוכים שתחת קבורה בקומות (ח"ק ספרדים וע"מ); קברים מלאים מים/ המציאות של סוגי הקבורה השונים/ א] 'קבורת רמה' – המכונה בפי העם 'קבורת קומות' / ב] קבורת כוכים – המכונה בפי הרשויות 'קבורה בקומות' או 'קבורת סנהדרין' / ג] קבורת 'מכפלה-זוגית' – מת ע"ג מת בתוך האדמה עצמה/ הגרע"י לא כיון להתיר קבורה זאת לכתחילה/ קבורת מת ע"ג מת לא התירו לכתחילה/ קבורה מקלקר – פוליסטרן מוקצף/ אמבטיות בטון שהם כלי גמור דינם כארון מעל האדמה/ אין הפסק עפר ו' טפחים/ בטון מזוין/ המת בכוכים לא מכוסה עפר כלל/ חיסרון כפרה/ האם יש דמיון לכוכים של זמן המשנה/ קבר בנין/ משפילו לתחתיות/ קבורת צדיק אצל רשע/ קבורת איש ליד אשה/ מצבה תוך שבעה/ הראש"ל שליט"א הביא פוסקים רבים שאוסרים קבורה בקומות.

הקדמה

כבוד הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א השיב לאחרונה (מודע ממחשן משפ"א) למשפחת א' משכונת רמות בירושלים, ששאלוהו על הקבורה בקומות, והשיב: בשום פנים ואופן לא.

כמו"כ כבוד הראש"ל כתב במכתב המתפרסם בקובץ זה (עמ' 30) למשפחת ד', אודות אביהם שנטמן במוצאי א' דיו"ט פסח תש"פ, בכוכ בחלקת הכוכים של ח"ק ספרדים ועדות מזרח ב'דרך החסד' בהר המנוחות, וז"ל: "הנה ודאי שלאחר שנתברר שרצון המנוח היה להיקבר עם אבותיו בקבורת שדה, ונתגלגל הדבר ובצוק העיתים נטמן בכוכים שלא על פי רצונו ורצון המשפחה, יש לקוברו על פי רצונו להעבירו לקבורת שדה, בפרט שעשו התנייה כדין לכן, יש להעבירו ללא דיחוי לקבורה ראויה לו על פי רצונו. ואני פונה לכל הנוגעים בדבר לקיים רצונו של המנוח, על מנת שיוכלו בני המשפחה לשבת שבעה ולקיים כל מנהגי האבילות כדין." עכ"ל. [דהיות שנפטר בחוהמ"פ לא החלו לשבת שבעה]. ואכן העבירוהו בשלהי מנ"א תש"פ, ורק אז החלו לשבת שבעה.

וצ"ב מתשובת הגרע"י – לקהילה בארגנטינה, שבית הקברות התמלא והמשלה לא הסכימה להקצות מקום נוסף, והתיר להם בשע"ח לבנות

קירות מלט ולקבור שם, ונדפסה ביבי"א וחזו"ע על אבלות, ובילקוט יוסף על אבלות, ותובא להלן.

ואכן הראש"ל התייחס לזה בחודש אייר תשע"ו, והשמייע לכמה חכמים (הרב גד ל. מר"ז צירושלים, והרב אל פ. מנ"צ) שבאו לפניו – בנוכחות כמה מקורביו – את כאבו הגדול אודות סוגי קבורות אלו, ודיבר בכאב גדול על השימוש שלא כדין – בתשובת אביו הראש"ל הגרע"י זצ"ל ביבי"א הנ"ל שנכתבה לקהילה בארגנטינה, בשע"ח גדול, שלא היה כלל מקום קבורה לא בקירוב מקום ולא בריחוק מקום – בנוגע לקבורה כיום בארה"ק.

גם קבל על זה שאין נותנים להיקבר קבורה רגילה בכל עיר ועיר, ושגובים מחיר מופרז.

עוד פרסם הראש"ל בציבור, ע"י מקורביו, בתאריך כ"ט תמוז תש"פ, שהקבורה בארה"ק צריכה תיקון והיא לא נעשית לפי הוראת אביו הגרע"י זצ"ל, ולא לפי הוראת מועצת הרבנות הראשית משנת תשמ"ו.

עוד הביא הראש"ל בספרו ילקוט יוסף על אבלות החודש (משע"מ, עמוד משפ"ז טור א), הרבה פוסקי זמננו שהתנגדו לקבורה זו:

הגר"מ פיינשטיין (אג"מ), הגרי"ש אלישיב (קובץ משניות), הגר"ש וואזנר במכתבו משנת תשע"א [ושאמר שהוא מודה מקרב לב לרבנים שהודיעו לו על

תמונות, וכן כמה סרטונים, ואצרף רק כמה תמונות.

ראה תמונה 1.

תמונה 1: צינור

ניקוז פולט לרחוב

שומנים ודם

ובעונותינו

הרבים, החליטו להמשיך לקבור שם, ואולי על חלקה בודדת בקומה הג' החליטו להפסיק לקבור חלקית. אבל בכל הקומות ובכלל המבנה ממשיכים למרות שיש בעיות אלו בכולו. ואף שניסו לפתור את הבעיה באופן חלקי, אבל לא באופן מוחלט. כי מה שעשו חברו את כל פתחי המרזבים לצינור אחד, כך שכל הנוזלים יתנקזו לתוך בור ספיגה. כך נעשה עם כמה צינורות ניקוז אמנם צינור אחד השאירו פתוח אל הכביש, תוך התעלמות מוחלטת מתופעת הנוזלות. כך שבחודש מרחשון-כסלו תשפ"א מפתחי המרזבים שלו נפלטו מי גשמים המעורבים יחד עם דם ושומנים והפרשות נוספות שהתפרקו מגופות הנפטרים.

עוד התברר, שלא די בכך שחיברו את המרזבים לבורות ספיגה, אלא חיברו את הבורות למערכת הניקוז הכללית של ההר, כך שלא רק שהדם והנוזלים של הנפטרים מתפרקים ונשפכים דרך צינורות מרזבים היישר לתוך בור ספיגה אחד שמכיל את כולם יחדיו, כעין "קבר אחים", אלא שהגדילו לעשות וחיברו את בור הספיגה אל מערכת הניקוז של ההר.

ודבר זה הוא נגד ההלכה, כמבואר בתשובת הגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קעט) שכתב שדם שיצא אחר קבורה, חייב בקבורה, ואם הוא יוצא אל הביוב עם המים, הוא נגד ההלכה.

מציאות הקומות, כי אם היה יודע מעיקרא, לא היה מסכים שיוציאו היתר בשמו בשנת תשס"ד], הגר"י וייס (מנחת יצחק), ומכתב בד"ץ העדה החרדית. ע"כ. ובסוף המאמר נוסיף בס"ד עוד עשרות פוסקים נוספים.

וכן ידוע לי שדעת גדולי חכמי הספרדים בדורנו, נגד כל סוגי הקבורה הללו, ושאינן כלל ראייה מתשובת חכם עובדיה, מהטעמים שיתבארו במאמר שלפננו.

ולבאר ולברר כל זאת, יש להקדים את סוגי הקבורה החדשים בארה"ק, ואת אשר ארע בהם לאחרונה, ואת הבעיות הרבות שיש בהם.

יצוין שהמאמר היה למראה עיני כמה מגדולי החכמים, תלמידי ומקורבי הגרע"י זצ"ל. ואסיים בתודה וברכה לגדולי החכמים שהיו לי לעזר בבירור הדברים ואביאם בהערה¹.

כמו"כ אפשר לקבל אצלי את המאמרים שציינתי בפנים המאמר, הן אלו שנדפסו בס"ד, והן אלו שבכת"י².

מאורעות מזעזעים בקבורה בקומות

לאחרונה נודע על כמה וכמה מבנים של קומות או כוכים מבטון, השייכות לחברות קדישא, הן של אשכנזים והן של ספרדים בהר המנוחות, שנוזלו הפרשות דם ושומנים של נפטרים לרחוב או לחלקות הסמוכות, ה' ירחם.

[א] נזילת דם ושומנים ממבנה קומות (ח"ק ספרדים וע"מ) בהר המנוחות

לאחרונה ממש (מנ"א תשפ) נודע נורא נוראות על מבנה קומות של ח"ק 'ספרדים וע"מ' בהר מנוחות דרום, שנוזלו ממנו לרחוב דרך צינור ניקוז דם ושומנים. שבוע שלם נזלו הנוזלים. יש תח"י עשרות

¹ לכבוד הגאונים שליט"א: רבי אליהו טופיק ראש ישיבת באר יהודה. רבי אופיר מלכה. רבי מרדכי עבאדי ראש ישיבת מעין גנים בירושלים, רבי שמואל פנחסי חבר בד"ץ הליכות עולם, ורב שכונת מחנה יהודה בירושלים, רבי ברוך שרגא רב הגבעה הצרפתית בירושלים וראב"ד ירושלים. ולכבוד הרבנים הגאונים שליט"א: רבי יוסף חיים אסולין מו"צ בירושלים. רבי אברהם דבדה (אופקיס). רבי נתנאל חכם מו"צ וראש כולל באשדוד ומח"ס שו"ת שאלת חכם. רבי אליהו ב"ר אברהם כהן (אשדוד). רבי רפאל סוייד ר"כ נר יוסף ומח"ס מנחת רפאל. רבי אלעזר קהלת רב ק"ק תימן הר-נוף ירושלים. רבי חיים שירי מח"ס כשרות למהדרין. רבי ליאור שמש מח"ס שערי אמונה (עניי אגלות וקבורה). רבי ישי שרגא מו"צ בירושלים ומח"ס תורת העובר. וכן לרבי ד"ר יעקב שרביט (מנח"ק נלפת), וכן לרבי איל בן-זיקרי (נלפ"ל) על עזרתם. וכן למנהלי ח"ק, מהנדסים, וקבלנים, שסייעו בהבהרת המציאות, ובהשגת תמונות.

² דוא"ל: mk345345@gmail.com

וזה ודאי שהגרע"י לא היה מתיר, אלא היה יוצא נגד זה בקול רעש גדול, היות שמלבד בזיון המתים יש בזה שאלה גדולה על כל עיקר הקבורה מ-2 סיבות.

[א] הגמ' בסנהדרין (מו:) מסתפקת אם קבורה משום בזיוני או כפרה. ולהלן יבואר שמבנים הללו אין כפרה, לפירש"י שכפרה היא משפילו לתחתיות. אבל לפי הצד של בזיוני אין בעיה. כעת מתברר שגם יש בזה בזיוני, כי בזיוני מפרש רש"י: "שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת ונרקב ונבקע". וכאן לדאבוננו זה קרה. וגם לשיטות של"צ לקבור כזית מהמת או רביעית דם, ורק ראשו ורובו, מ"מ ודאי שאם קוברים מראש במקום שיודעים שחלק יצא מהקבר, ודאי שאי"ז קבורה. ועי' כע"ז בשו"ת בית יצחק (י"ד ס"ז סי' קס) דלכו"ע צריך שהכל יהיה קבור ולא רק רובו. [ב] לפי הר"ן בסנהדרין שם שהטעם לקבורת קרקע שאין לך גניזה גדולה מזו, מבואר בשו"ת בית יצחק וכדלהלן שבמבנים אין דבר מתקיים. ולכאור' כוונתו שמבנים לא מתקיימים מצד עצמם, וצריך לתחזקם כו'. וכאן רואים מבנה שנבנה סה"כ לפני שנים ספורות וכבר יש בו נזילות ע"ג נזילות של הפרשות מהנפטרים רח"ל. האם זה נקרא גניזה גדולה?! – ושוב ראיתי שכן טענו חברי הבד"צ עדה חרדית בירושלים במכתבם (כסלו תשפ"א) אודות נזילות אלו.

קברים מלאים מים

עוד נודע במבנה הנ"ל (צילום 6) שישנם קברים מלאים מים, גם בשלהי הקיץ כשאין גשמים כי לא נוקזו כראוי, כשנפטר מישוהו, מגיע פועל שואב את המים עם משאבה, קוברים המת, וברור שאחרי כמה שעות שוב מתמלא מים מדין חוק כלים שלובים, וזה נגד שלחן ערוך (י"ד סי' שסג סעי' 6) שמצוה לפנות קבר שנכנס בו מים, ולכן הגרע"י לא היה מתירם, שהלא יש להגרע"י תשובה ערוכה על זה ביבי"א (ס"ז י"ד סי' לה) והובאה בחזון עובדיה על

כמו"כ מלבד הנזילות דרך המרזבים ישנה נזילות תחת מבני הקומות עצמם, וכדי לכסות את המראות הקשות של דם ושומנים, חיפו הח"ק את כל התקרות תחת הקומה התחתונה, לאורך כל המבנים בבדי ברזנט שחורים, אך מחשבתם לא הצליחה כי במקום אחד לפחות, ישנה נזילה נוראה של דם ושומנים המטפטפים על עוברי אורח שעוברים במקום, וגם על עמודי החיזוק של הבנין. ראה תמונה 2.

תמונה 2: בדי ברזנט

תחת קומות נוטפים

שומנים

[ב] נזילת דם ממבנה כוכים (ח"ק קהילת ירושלים)

נזילה של דם, שרואים על קיר אחורי של מבנה כוכים בהר המנוחות של ח"ק קהילת ירושלים בהר המנוחות. ראה תמונה 3:

תמונה 3: נזילת דם בכוכי קהילת

ירושלים

ולאחרונה נודע על נזילה נוספת אצל ח"ק קהילת ירושלים, ממבנה אחר,

ועדיין לא הגיעו התמונות לידי.

ג] נזילות דם ושומנים ממבנה כוכים שתחת קבורה בקומות (ח"ק ספרדים וע"מ)

במבנים אלו נצפו סימני רטיבות נוראים בצבע של דם ושומנים, ואחר זמן החל ליטוף מהתקרה על הרצפה נוזלים אלו. ונזילות אלו יש בחלקה זאת בכמה וכמה מקומות. ראה תמונה 4.

תמונה 4: כוכים תחת קומות מלאים

שומנים ודם

תמונה 6: קבורת קומות בהר המנוחות

ב] קבורת כוכים - המכונה בפי הרשויות 'קבורה בקומות' או 'קבורת סנהדרין'

קבורה בתוך כוכי בטון העשויים באופנים שונים וכדלהלן, זה לצד זה וזה ע"ג זה. יש מקומות שהכוכים נבנו סמוך לצלע ההר, ויש מקומות שנבנו בלא שום חיבור מהצד לקרקע עולם אלא כעמוד-אנדרטה בפני עצמה, ויש מקומות שנבנו בקירות של

אולמות

מקורים.

ראה תמונה

7.

תמונה 7: כוכי

בטון בהר

המנוחות

ג] קבורת 'מכפלה-זוגית' - מת ע"ג מת בתוך האדמה עצמה

בזמנים קדומים חפרו עמוק וקברו מת ע"ג מת בהפסק עפר, ויש לדון על זה אם זה קבורה לכתחילה, עוד יש לידע שכיום זה נעשה ע"י תבניות בטון או קלקר. על תבניות בטון ראה תמונה 8. [ועל תבניות קלקר ראה להלן].

אבלות, שמצוה לפנות מתים מזה. ראה תמונה 5 מחודש תמוז -מנ"א תשפ, שבה רואים את הקבר מלא מים עם משאבה.

תמונה 5: קבר מלא מים עם משאבת מים. וכמו"כ יש לי סרטון מזה³. ואנשים בלא ברירה וידיעה הולכים להיקבר שם.

המציאות של סוגי הקבורה השונים

כעת לעיקר הדבר, ישנם כמה סוגים עיקריים עם הבדלים מציאותיים והלכתיים, ולכן צריך לבדוק כל מקור על מה דיבר:

א] 'קבורת רמה' - המכונה בפי העם 'קבורת קומות'

קבורה במבנה של מספר קומות ע"ג עמודים. המבנה נוצר ע"י יציקה של משטחי בטון זה ע"ג זה כאשר בין משטח למשטח מתקבל כעין אולם קבורה. את הרצפה ממלאים עפר בגובה המאפשר לחפור בתוכו קבר. במהלך הלוויה עולים או יורדים לקומה שנקבעה נכנסים לתוך האולם ומכניסים את הנפטר לקבר שנחפר בעובי עפר המילוי הקיים ברצפת אותה קומה. ישנן ח"ק המקפידות ליצור חיבור של העפר לקרקע עולם ע"י הצמדת המבנה כולו להר סמוך, וישנן שלא מקפידים על זה כפי שרואים בתמונות הבאות. וכיום בכל קבר בקומות אלו קבורים שני נפטרים בהפסק עפר של כמה עשרות ס"מ [יש ח"ק שמקפידים על 47 ס"מ עפר בין מת אחד לשני, ויש ח"ק שמניחים רק יש קצת עפר כגון בח"ק 'ספרדים ועדות מזרח' בהר מנוחות דרום, כי המבנה תוכנן לקבר רגיל ואח"כ החליטו לקבור מכפלה, לכן יש שם מעט עפר תחת הנפטר וגם בין נפטר לנפטר יש רק מעט עפר]. ראה תמונה 6.

³ [המבקשו יוכל לקבלו אצלי].

תמונה 8: מכפלות מבטון ע"ג האדמה

חומר חיטוי (ליזול) להעביר את הריח, ומעולם לא נשמע שיש ח"ו סכנה בדבר אם מוציאים אותם מן הארון לקוברם בקרקע, ואדרבה אם יקברו אותם עם הארון, יש בזה משום פגיעה בכבוד המתים, שבודאי רצונם להטמן באדמת ישראל. ועוד שהוא נגד המנהג המקובל בישראל. ולכן יש לעמוד על המשמר שלא לשנות דבר מן המנהג הקודם, ולא לפרוץ במנהגי ישראל הקדמונים. ע"כ. וע"ע בשו"ת הגאון מהר"א גוטמאכר (מיו"ד סי' קכ) בד"ה בכל. ע"ש. עכ"ל. והובא בילקוט יוסף (אגלות).

וא"כ ברור שלא היה מתיר לשנות מנהג הקבורה כלל. ורק לחו"ל כשלא היתה ברירה אחרת כלל כלל, כמתואר בשאלה שם, אבל כיום יש הרבה קרקעות, ועם מעט פעילות מול הרשויות ישיגו הרבה קרקעות, ואם לא בקרבת מקום לעיר אזי בריחוק מקום. וכלפי ירושלים, עדיין יש מקום בהר הזיתים.

וכ"כ לי חכם ברוך שרגא שליט"א ראב"ד ירושלים במכתבו המתפרסם בקובץ זה (עמ' 29), וז"ל: "ואף מה שכתב מרן פאר הדור רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בתשובה לאנשי חו"ל, משום שלא היתה אפשרות אחרת בארץ הנכר, אבל בארצינו הקדושה שישנם אפשרויות רבות, ותלוי ברצון השלטונות, אין לשנות שום מנהג מהמנהג שנהגו אבותינו ואבות אבותינו". עכ"ל.

נקודה זאת נוגעת לסוג א' ולסוג ב'.

קבורת מת ע"ג מת לא התירו לכתחילה

ואפילו לקבורת מת ע"ג מת בתוך האדמה בהפסק ו' טפחים שע"פ דין היא קבורה, היינו הסוג הג', האחרונים פחדו מאוד להתיר, דהנה הגרע"י ביבי"א ציין לשו"ת חייבת הקודש לג"ר אליהו קלצקין אב"ד לובלין, ובסוף ימיו מגדולי ירושלים (המרפ"ו, כג). ושם ציין לשד"ח (אגלות אות קמז) בשם ספר מסגרת השלחן שקבר על קבר יותר חמור מקבר ליד קבר, ושבוה יש להרחיק יותר מ-ו' טפחים. ונעתיק הדברים ממסגרת"ש (קאסטלנוב, ליוורנו ה'ת"ר, י"ד שסז): וז"ל: "והן אמת דלשמע און שמעתי דבק"ק אחת בשעת הדחק הסכימו טובי העיר עם רישיון המו"ץ שלהם להגביה קרקע ביה"ק בהפסקת ו' טפחים ביניהם (-) בין הקצרים הישנים (בין הקצרים המדעים), ושבאותה השנה נפטרו הרב וטובי העיר, וע"כ שומר נפשו ירחק מן

כעת לבירור ההלכתי:

הנה תשובת הראש"ל הגרע"י זצ"ל ביבי"א (ח"ט יו"ד סי' לד), שהתיר לקבור בככין מבטון ע"ג הקרקע, תשובתו היא לא לארה"ק אלא לארגנטינה לפני קרוב ל-60 שנה.

וישנם כמה הבדלים גדולים מציאותיים והלכתיים, בין מה שדיבר הגרע"י זצ"ל, לבין מה שבונים כיום בארה"ק דהיינו הסוג הא' [וחלקם גם נוגעים לסוג ב'] הנ"ל:

הגרע"י לא כיוון להתיר קבורה זאת לכתחילה

הגרע"י עצמו כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' לו) דברים חוצבי להבות אש על שינוי מנהג המתים וז"ל: שבאמת בכל כיוצא בזה שמשנים מן המנהג הן בהלויית המתים והן בקבורתם ממה שנהגו עד עתה, יש בו משום סכנה לחיים ח"ו. וכמ"ש בספר בית לחם יהודה (סימן שגז), שאסור לשנות שום דבר ממנהג שעושים למתים, ושיש סכנה בדבר. וכ"כ הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (ח"ב סימן ללה) וכו', גם הגאון רבי צבי פסח פראנק בשו"ת הר צבי (מיו"ד סי' קסט) כתב, בדבר המנהג שנהגו בירושלים שהמתים המובאים בארונות מחוץ לארץ להקבר בירושלים, מוציאים אותם מן הארון וקוברים אותם בקרקע, וממשרד הבריאות של הממשלה רצו לשנות המנהג, ולהנהיג לקוברם עם הארונות שלהם, מבלי לפתוח הארונות כלל, מפני כבוד הנפטרים שיש ריח רע וכו'. והשיב, שאין לשנות כלל מן המנהג, וגם ע"פ הרוב אין ריח רע, וליתר זהירות מכינים אנשי החברה קדישא המתעסקים בקבורתם

והארכת בבידור סוגיא זו במאמרי 'קבורת מת ע"ג מת – האם מותרת לכתחילה', קובץ מוריה ניסן תשע"ז. וכן ראה מאמרי 'איסור הנאה מעפר המת בקבורת מת ע"ג מת', קובץ מוריה, אלול תש"פ.

ויש עוד בעיות רבות בקבורת מכפלה-זוגית, ראה במאמרי 'הקבורה במכפלה-זוגית', קובץ מוריה, שבט תשע"ז. והארכת עוד במאמרי (כמ"י) בזה. ובפרט איך שנעשות כיום ע"י תבניות בטון, ראה מאמרי 'קבורת מכפלה-זוגית היא מעל הקרקע או בתוכה' (ענף 6), שהודפס בעז"ה בקובץ היכלא, ניסן תשפ"א.

ו'קבורת-על' או 'קבורת-עילי', שנעשות כיום בכמה ערים [חיפה ת"א, כפר סבא, ועוד] – שחופרים בקבר של מת, שמת מכבר, עד הבלטות של אבני הגולל, וקוברים מעל יציקה של 10 ס"מ, ומעט עפר, מת נוסף [ואכ"מ בתיאורו המדויק], יש בה כמה בעיות עצומות, ראה במאמרי 'איסור הנאה מעפר המת בקבורת מת ע"ג מת', קובץ מוריה, אלול תש"פ, וע"ש שהג"ר שריה דבליצקי חשש בזה ל'חיטוטי שכבי' ה"י.

קבורה מקלקר – פוליסטרן מוקצף

עוד יש לידע דבר נורא שהתברר לאחרונה, שבשנים האחרונות, בירושלים ועוד ערים, בכמה ח"ק, בנית הכוכין אינה רק בטון מעל האדמה, אלא עשויה בחלקה מקלקר, ואם בטון היה מקום לדון שדינו כעפר כיון שעשוי מעפר, ונחשב כמחובר לקרקע, הרי שבקלקר זה לא שייך כי זה כמו פלסטיק, ובזה אין שום רב שהיה מתיר, וודאי שהראש"ל הגרע"י זצ"ל לא היה מתיר, וכבתמונות 9-10.

תמונה 9: כוכי קלקר על מדפי
בטון בהר המנוחות

הכיעור ומן הדומה לו, ולא רציתי להסכים אפי' בשעת הדחק להגביה קרקע ביה"ק ולקבור ע"ג אפי' בהפסקת ו' טפחים ויותר⁴. וחזר ע"ז שם בהמשך דבריו: "וטוב להחמיר אפי' בהרחקת ו' טפחים". עכ"ל.

וראה שארית הצאן (לגרי' זן נאיים מרצני מרוקו, ס"ד סי' שגד על י"ד סי' שעז) שהקדים בשאלה: "ואנשים חרדים רעדה אחזתם ובשרם נעשה חידודין ע"ז איך יעשו האשמה הזאת לקבור זעג"ז ולא יכלו להבליג ע"ז, ובית החורש רחבת ידיים שעדיין יש קרקע בתולה הרבה...". ואחר שהאריך בתשובתו הסיק וז"ל: "זאת תורת העולה שכולה כליל. איסור כולל משפטי ה' אמת. שאין שום צד היתר לקבור מת ע"ג מת, ובפרט כשיש מקום פנוי לקבורת פגרים מתים, ואין אנו אחראין לדורות הבאין אחרינו להניח להם מקום פנוי לקבורה להאי שופרא" וכו'. עכ"ל. [ע"ש שביאור את לשון השו"ע שכוונתו רק בדיעבד אם הניח ארון ע"ג ארון], וכן מבואר בכמה אחרונים: שו"ת לבושי מרדכי (להגרמ"ל וינקל, י"ד קמא סי' רטז), והגרי"ש אלישיב בתשובתו בקובץ תשובות (ס"ז י"ד סי' סד), ועוד.

והמעייין ביבי"א יראה, שרוב תשובתו עוסקת בקבורת מת ע"ג מת בתוך עפר ממש, היינו הסוג הג', ולא בקבורה בבטון מעל האדמה, וע"ז הביא את רוב ככל המקורות. וחלק מהמקורות שהביא בעצמו, המעייין בפנים יראה שהתנגדו לזה, והתירו רק בשע"ח גדול ורק דרך עראי, כגון חיבת הקודש לגר"א קלצקין שהיבי"א עצמו ציין אליו שם, ע"ש בפנים, שבאופן של דוחק הציבור שלא היתה שום ברירה אחרת וג"ז התנה כך: "וגם אם ח"ו יהיה הכרח, יש לעשות באופן שיהיה רק לפי שעה ושלא יהיה מעוות לא יוכל לתקון". עכ"ל.

ועכצ"ל שכל מה שהתיר הגרע"י ביבי"א היה לארגנטינה שהיה שע"ח גדול ולא היתה ברירה כלל וכלל, גם לא בריחוק מקום, ולא היתה אפשרות כלל לפעול אצל השלטונות, בשונה מהיום.

⁴ והוסיף: 'ואפשר דלא הפסיקו בלתי ראות ה"ו טפחים או היה קרקע תיחוח דלא סגי ו' טפחים'. ומ"מ נראה מדבריו שהחמיר גם באופן שהוא ודאי ו' טפחים, וגם באופן שאינו עפר תיחוח או שמספיק די והותר כדי לכלול חשש זה, כיון ש'הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו', וכנראה משום שחשש שאולי הטעם למקרה נורא זה הוא מטעם אחר [ואולי כמבואר להלן]. ולכן מובן שהחמיר בכל ענין, ולא הקל גם לא בשיעור גדול כגון י"ט.

קִיבּוּל, ומונחים זה מעל גבי זה. ראה תמונה 12 [שבה

רואים את האמבטיות מונחים זה ליד זה כהכנה להניחם זעג"ז].

תמונה 12: אמבטיות בטון ב'תל רגב'.

תמונה 10:

סתימת פתח הכוך ג"כ מקלקר [בד"כ הוא שלם, רק כאן הוא נשבר מעט]

וכן בתמונה 13 [מ'דרך החסד' בהר המנוחות], שהאמבטיות כבר מונחות זעג"ז. [ומה שלא ניכר שאלו אמבטיות, היות שמרחו מעט 'סיד' מבחוץ, אבל כשפותחים רואים שאלו אמבטיות, וכן ביררו אצל

האחראים על חלקה זו]:

תמונה 13: אמבטיות בטון בח"ק ספרדים ועדות מזרח בדרך החסד בהר המנוחות

וההבדל הלכתי מבואר באג"מ (יו"ד ס"ג סי' קמז) וז"ל: "הנה אם היה הנידון להניחו בכלי שנעשה מבטון שלא בקרקע, וכו', מסתבר שבכלי אדמה אף שלא נצרפו בכבשן כיון ששם כלי עליו לא נחשב קבורה בקרקע, וקבורה בארון דאיתא בסנהדרין דף מ"ו ע"ב שלא סגי קבורה בארון אלא דוקא בקרקע, שמשמע על כל מין ארון אפילו מאדמה אין לקבור כשהוא ע"ג קרקע אלא דוקא בקרקע ממש". עכ"ל. מפורש בדבריו שקבורה בארון בטון שע"ג האדמה אינה קבורה, והיא כקבורה בארון שמפורש בגמ' סנהדרין (מ:): שאינה קבורה, וכן פסק הרמב"ן (נמוט האדם): "נמצינו למדין שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה, ובכלל מליץ את מתו הוא ועובר עליו", והובא ונפסק בטוש"ע (יו"ד סי' שסג).

ויש להוסיף, שכפי שביירתי אין שום חיבור של בטון או הדבקה בין האמבטיות לקרקע, וגם לא בין אמבטיה לאמבטיה – לא לאמבטיה שתחתיה, ולא לאמבטיה שלידה. [ורק יש קבלנים שנותנים פס הדבקה בין אמבטיה לאמבטיה שתחתיה, גם למנוע

וכששלחתי מציאות זאת לפני חכם אליהו טופיק ראש ישיבת באר יהודה, הזדעזע, ואמר זוהי 'ליצנות', אם כך הדברים, אסור להתיר גם לא קבורה מבטון, גם לא באופן שיעשו זאת לפי ההלכה. גם חכם ברוך שרגא שליט"א ראב"ד ירושלים כשהראיתיו מציאות זאת, אמר שאין לקבור בזה, גם לא בקבורת מכפלה – זוגית מקלקר, וכבתמונה 11.

תמונה 11: קבורת מכפלה מקלקר בהר המנוחות

והארכתי בזה בס"ד במאמרי

'הקבורה החדשנית במתקני קלקר', קובץ בית אהרן וישראל, ניסן תש"פ. וכן במאמרי 'קבורת מכפלה – זוגית היא מעל הקרקע או בתוכה' (ענף ז), שהודפס בעז"ה בקובץ היכלא, ניסן תשפ"א. ונקודה זו נוגעת לכל הסוגים, סוג א', סוג ב', וסוג ג'.

אמבטיות בטון שהם כלי גמור דינם כארון מעל האדמה

הגרע"י זצ"ל הסכים בתשובתו לבנות קיר ממלט, והיינו בצורה שבונים בלוקים, או שמניחים קרשים ויוצקים בתוכם בטון כמו בבניית בנין. והיינו באופן שאינו בצורת כלי. ולא דיבר על האופן של כלי גמור, כי הרבה מקומות באר"י, בקבורת כוכין (סוג ז') מניחים אמבטיות של בטון (שוקם צטון) כשהתחתית מבטון היא חלק בלתי נפרד מהאמבטיה וגם יש לו בית

רק מונחים ע"ג הקרקע, כן אמר לו ג"כ הגאון רבי איתמר גרבוז שליט"א (מח"ס משנת טהרות), מגדולי הבקיאים בהלכות סדר טהרות וכלים].
נקודה זאת נוגעת רק לסוג ב' (כוכין).

אין הפסק עפר ו' טפחים

הגרע"י ביבי"א התנה שיהיה עפר ו' טפחים בין מת למת. כפסק השו"ע (יו"ד סי' שסג) ורוה"פ, וידוע שקבלנו הוראות מרן השו"ע. והנני להעיד נאמנה ממה שבדקתי הרבה כוכים וכן מה שבדקו ידידי, שאין ו' טפחים, אלא מעט עפר. יש מקומות שיש רק טפח אחד – כן העיד לי עובד בח"ק חיפה, וראה כע"ז

בתמונה 14

מקהילת

ירושלים בהר

המנוחות.

תמונה 14: כוך

בטון בהר

המנוחות עם

מעט עפר

ויש מקומות שיש 20 ס"מ עפר, ואם נצרף את עובי האמבטיה אולי נגיע לג"ט לפי שעור הגרא"ח נאה שהוא 24 ס"מ, כבתמונה 15.

תמונה 15: כוך

בהר המנוחות

בדרך החסד ח"ק

ספרדים וע"מ

[מילוי העפר 20

ס"מ]

וכל זה נגד

פסק מרן השו"ע (יו"ד סי' שסג) שצריך ו' טפחים עפר, ונגד פסק הגרע"י ביבי"א באותה תשובה שצריך ו' טפחים.

ועוד מפורש ביבי"א שגם אם יש בטון צריך ו' טפחים, וכן פוסק האג"מ (יו"ד סי' ס"א) ללד) שגם בבטון צריך ו' טפחים לשיטת השו"ע, וכ"כ הג"ר יעקב רונטל אב"ד חיפה במשנת יעקב (פ"ד מהל' אצל הט"ז, עמ' רכט-ל), כן הוראת הרבנות הראשית משנת

ריחות לא נעימים]. ומה שיש סיד מבחוץ, זה ליופי בעלמא, וכנ"ל.

גם אם היו מחוברות, מ"מ גם לא יועיל לו חיבור, כיון שדינם כ'כלי' גמור, בין אם דינם ככלי אדמה או כלי חרס או כלי מתכות, ובוה גם אם 'תלוש ולבסוף חברו' יועיל, מ"מ בחיבור של 'כלי' גמור לא יועיל, כמבואר בגמ' ב"ב (סו.), ש'חקקו ולבסוף קבעו' לא מועיל החיבור, דהיינו אם יצרו צורת כלי ורק אח"כ חיברוהו לקרקע, לא מועיל לו החיבור, ונשאר לו שם כלי. [ולהלכה שקבורה היא דאו' כמבואר בשו"ע (שס), גם קבעו ולבסוף חקקו לא מועיל החיבור, כמבואר בגמ' שם, אמנם ע"ז יש קושיות ממקו"א, ויש כמה חילוקים באחרונים (ע"ש נס' המפתח פרינקל), עכ"פ בנד"ד שחקקו ולבסוף קבעו ודאי שנשאר עליו שם כלי].

והסכימו לטענה זו גדולי החכמים, חכם ברוך שרגא שליט"א ראב"ד ירושלים, וחכם מרדכי עבאדי שליט"א ראש ישיבת מעין גנים בירושלים, ועוד חכמים וכבסמוך.

[ומה שיש לדון מצד כמה נדונים שאולי התבטל מזה שם 'כלי' מכמה טעמים, ודחייתם, התבאר במאמר "כוכי אמבטיות בטון – שהם כלי גמור – דינם כארון מעל הקרקע" (כמ"י), ואציין שהעברתי את כל המאמר שם לשבט ביקורתו של אחד מגדולי הבקיאים בדורנו בעניני טהרות וכלים, שגדולי הדור סומכים על פסיקותיו למעשה בהלכות אלו, הגאון רבי יחיאל פישוהף שליט"א (מח"ס טעם ודעת על רמז"ס הל' טו"מ, פרה אדמה, שאר אצות הטומאות, ועוד היה נטויה נעו"ה), וזכיתי למשא ומתן נרחב עמו, שהובא שם, ולמעשה הוא הסיק, בנוגע למת שנקבר שם, אם צריך לפנותו משם, וז"ל: "ומסקנת הדברים להלכה, שהנחת המתים באמבטיות אלו אינה קבורה כלל, גם לא בדיעבד, ואינו קשור כלל לנידון של קבורה בקומות, והם כארונות קבורה שהניחום מעל הקרקע, שמבואר בגמ' סנהדרין מ"ז ב' ונפסק להלכה ברמב"ן ובשו"ע יו"ד סי' שס"ב שהנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום שמלין המת. ולכן חייבים לפנות מתים שמונחים בכוכים אלו, לקבר כהלכה". עכ"ל. והוסיף, שלעיקר הסברא שלא נחשבים כקרקע, אלא

והמציאות כיום בבניית כמה מסוגי הקבורה בבטון שמשמשים בבטון מזוין במחיצות העומדים, כגון בכוכין שמעל האדמה, וכן בכוכין במנהרות הר המנוחות, נגד הוראת הרבנות הראשית. ונקודה זאת נוגעת לסוג א' ולסוג ב'.

המת בכוכים לא מכוסה עפר כלל

בכל צורות הכוכין הללו באר"י המת לא טמון כלל בעפר, ולא מכוסה כלל בעפר, אלא מניחים שכבה דקה של עפר בתחתית הכוך, וכן"ל. ונתאר סדר הקבורה. ואחר שמכניסים את המת מניחים בפתח הכוך 2 שקי חול קטנים סגורים, בתקוה שכשהשקים יתבלו ויתפוררו החול יישפך מהם קצת על המת.

ולאחרונה כשהוציאו את הנפטר של משפחת ד' כפסק הראש"ל שליט"א כנ"ל בריש המאמר, מ'כוכ' בדרך החסד, בהר

המנוחות בח"ק

ספרדים וע"מ,

התברר שזרקו עמו

שק אחד סגור מלא

אבני נחל וחצץ,

וצולם בתמונה 16.

תמונה 16: שק עם

אבנים שמצאו

כשהעבירו נפטר אחד

מכוכו

וגם את פתח הכוך לא מכסים בעפר, אלא אחרי הקבורה סוגרים בקבורה עם פלטה מגבס זמנית על האמבטיה מבטון, כ"ה בירושלים. [ורק בחיפה ואולי גם בת"א סותמים עם שקי עפר את פתח הכוך]. ואח"כ סוגרים את התא קבורה עם פלטת לוח 'שיש' או גבס או קלקר המשמשת למצבה (גודלו 55 ס"מ על 55 ס"מ נקירוצ). ותהליך הדברים, מיד אחר הקבורה עדיין לא אוטמים את הסגירה אלא תוקעים כמה משולשי עץ [כמצוי באתרי בניה בעת ציפוי אבן ירושלמית], ע"מ שהמצבה לא תיפול, ואחרי כמה שעות בא העובד להדביק את הפלטה עם מעט מלט או דבק.

תשמ"ו שגם במחיצות של בטון צריך 60 ס"מ עפר. והיא נדפסה בחוברת "מנוחה לא נכונה" עמ' 27. והארכתי בזה במאמרי (כ"י) "שיעור ההפסק בין הקברים – בקבר לצד קבר, ובקבר מעל קבר".

נקודה זאת נוגעת בעיקר לסוג ב' (כוכין). דכאמור בסוג הב' קבורת כוכים נבדק שאין ו' טפחים. ובנוגע לסוג הא' (קבורת קומות) צריך שבכל קומה יהיה ג"ט תחת המת, היות שיש מתים בקומה שתחתיו, וגם על המת. וכאמור שכיום עושים בה גם קבורת מכפלה ל-2 מתים אחד על השני, וצריך שגם שם יהיה ביניהם ו' טפחים בין מת למת, במקום אחד נבדק ונמצא 47 ס"מ, שהוא כמעט ו' טפחים לשיעור הגרא"ח נאה, אבל יש ח"ק שמניחים רק יש קצת עפר כגון בח"ק ספרדים ועדות מזרח בהר מנוחות דרום, המבנה תוכנן לקבר רגיל ואח"כ החליטו לקבור מכפלה, לכן יש שם בקושי עפר תחת הנפטר וגם בין נפטר לנפטר יש רק מעט עפר. וצריך לבדוק בכל המקומות.

בטון מזוין

הגרע"י ביבי"א כתב לעשות כותל ממלט. וכפי הנראה שלא כיון להניח בו ברזלים מה שנקרא כיום בטון מזוין. כי להדיא התנתה מועצת הרבנות הראשית (תשמ"ו) במסמך הנ"ל: שגם באופנים שבונים כוכין מבטון (אפי' שהם צמוד גזע עפר מלאכותי), יש להקפיד שהבטון המשמש למחיצות בין הכוכין יהיה ללא זיון של ברזל, הן המחיצות האנכיים (השוכנים) והן האופקיים (העומדים), ורק בקירות התומכים החיצוניים. ע"כ. וכוונתם שמה שבטון נחשב כעפר הוא רק בבטון העשוי מעפר ומים ואבנים לחוד, אבל בבטון מזוין שיש בו ג"כ ברזלים המחזקים אותו נחשב כמתכת כיון שהוא המעמיד. וכפי שדנו הפוסקים במקואות, ויש שהחמירו – עי' שו"ת חבצלת השרון (ח"ג סי' לג), מנחת יצחק (ח"ג סי' כג, ח"ד סי' מא), קנין תורה (ח"ג סי' א) ועוד, אמנם יש שהכשירוהו – עי' דובב מיישרים (ח"א סי' 5, וח"ג סי' פז), חשב האפוד (ח"א סי' קט), טהרת יו"ט בכ"מ בשם כמה פוסקים, והביא כ"ז בפתחי מקואות (גלוי, פ"א הע' ע). ובספר מקואות (להאריך כל ר"י שנכרך עמ' 104) חילק בין סוגי זיון שונים.

והיות שמעל המת אין כלל עפר זוהי בעיה עצומה, ומפורש בב"י יו"ד שסב בשם הרמב"ם שגם בכוכין של זמן המשנה היה המת מכוסה עפר. וכך כתב הב"י: וזה לשון הרמב"ם (פ"ד מהל' אהל' ה"ד) חופרים בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה וקוברים אותו בו ופניו למעלה ומחזירים העפר והאבנים עליו ויש להן לקבור בארון של עץ. עכ"ל. והביאוהו כמה אחרונים כדבר פשוט וברור. וכ"כ הריעב"ץ לראשון המשכילים ה' משה מגדלסון (רמ"ד) שטען במכתב [בשנת תקל"ב והתפרסם במאסף 'בכורי העיתים' (שנת תקפ"ד עמ' 221)] שהמת לא היה מכוסה בכוכים, והריעב"ץ השיבו [במכתבו הנדפס שם (מכתב ג עמ' 237)] אף שנראה שלא הכיר כ"כ בקלקולו (כיון שלא היה עדיין מפורסם אז), מ"מ דחה את עצם דבריו בחריפות גדולה [וז"ל: "וטעות בידך לחשוב שבכוכין היה המת גלוי לעין לפקדו ולמשש בו כמו חי אין זה אף לדר"ך [לדרך כבודו] שלא נתנו עפר מ"מ היו טומנין אותו בעפר וסותמין הכוכין באבנים". עכ"ל. וכונתו שהמת עכ"פ היה טמון בעפר מארבעת צדדיו, ובנוסף, הכוך גם נסתם סתימה גמורה עם אבנים. והביאו והסכים על ידו בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שלח), וביוסף דעת (לצעל השאל ומשיב, יו"ד סי' שלח), וכ"כ בפשיטות בשלחן גבוה (יו"ד סי' שלח סק"ז).

וגם עפ"י סוד המת חייב להיות מכוסה בעפר כמפורש במעבר יבק (שפת אמת פכ"ז), ובחסד לאברהם (למהר"א אזולאי, על הלבוש, יו"ד סי' שסג).

ויש להאריך בזה ולהביא ראיות נוספות, לצד דחיית ראיות שיש להביא לא כן, והרחבתי בזה בס"ד במאמרי 'המת בכוכי-קירות מנהרות הר-המנוחות לא מכוסה בעפר', שיודפס בעז"ה בקובץ עץ חיים (נאנצ) ניסן תשפ"א, וע"ש בנוגע לדברי הטור בשם רב נטרונאי גאון, ועוד.

כך שכפי הנראה הגרע"י לא כיון להתיר קבורה בלא כסוי המת העפר.

נקודה זאת נוגעת רק לסוג ב' (כוכין).

חיסרון כפרה

היות שבכוכים המת לא מכוסה בעפר וכנ"ל בנקודה הקודמת, התוצאה מזה שהמת אינו נרקב באופן טבעי ותהליך הוא איטי, ולכן אין מתעכל

הבשר כראוי ומהר. וכבר העידו על כמה מתים שהוצאו מכוכים אלו שהיו שלימים או כמעט שלימים לאחר כמה חדשים ואפי' שנה. והאג"מ (יו"ד סי' קמג) בהתייחסו לקבורת כוכין שהיתה מצויה אצל הגויים והרפורמים בארה"ב, ונקראה 'מאזליאום', כתב ע"ז כמה חסרונות, ואחד מהם כתב וז"ל: "וגם איכא עוד איסור דכל זמן שלא נתעכל הבשר לא נתכפר עדיין והוא נידון, ולאחר עיכול הבשר איכא כפרה כמפורש ברמ"א (יו"ד סי' שסג סעי' ג) שכתב 'מותר ליתן סיד עליו כדי לעכל הבשר מהר', וכתב הט"ז (סק"ג) שנאמר בשרו עליו יכאב, כל זמן שבשרו עליו יכאב אינו נוח מן הדין וכו', וא"כ למנוע העיכול עושין רעה גדולה להמת שהוא איסור גדול לצערם דהא בשביל שיש להמת צער חרדת הדין אסור לפנות מת ממקום שנקבר כדכתב הש"ך וכו' אף שהוא רק צער של חרדת הדין ורק על זמן קצר דהא רואה שאין מביאין אותו לדין, וכ"ש מניעת העיכול שהוא צער דעונש הדין ממש, וגם על המשך זמן גדול שאסור". ומסיים שם: "לבד החטא הגדול שיצערו להמתים שאף תשובה לא יועיל עד שירצה את המת וימחול לו". עכ"ל. ואף שהוא דיבר על כוכין שלא היו מניחים שם כלל עפר תחת הנפטר [ופעמים היו מניחים גם חומר מיוחד למנוע עיכול וכנ"ל], מ"מ יסוד הענין שייך גם בנידוננו שמניחים עפר תחתיו, כיון שהוא מעט עפר, ואין המת מכוסה בעפר. ויש עוד להרחיב בענין הגדול של עיכול הבשר, והרחבתי בזה בס"ד במאמרי 'הקבורה החדשנית במתקני קלקר', קובץ בית אהרן וישראל, ניסן תש"פ.

האם יש דמיון לכוכים של זמן המשנה

מה שמביא ביבי"א לדמות לכוכים של זמן המשנה, כפי הנראה לא כיון להוכיח מזה לכוכי בטון מעל האדמה, אלא לקבורת מת ע"ג מת באדמה עצמה, מכיון שכוכי המשנה היו כוכין שבמערות שמתחת האדמה, ולא כוכין (מנטון) מע"ג האדמה, וכמש"כ בשו"ת דודאי השדה (להגה"א דייטש, סי' ג) שכן מוכח בגמ', ויש להוסיף דכן מפורש בתוספתא (אהלות פ"ז) 'שדה כוכין' ע"ש ובמפרשים, וכן ראיתי בעצמי בקברים עתיקים שנמצאו. וע"כ שכיון להוכיח לקבורה בתוך האדמה מת ע"ג מת, [ועכ"פ לכוכים

להדיא פסק ה"בית יצחק" שקבורה בכותלים שעל גבי קרקע כענין כוכים או בנין קומות הנהוג כיום – אסורים מדינא ואין להם שם קבורה כלל. אבל קבורה בחפירה בעומק הקרקע גם אם ציפה כותלי החפירה באבנים (או גלוקים כהוג' היום) נחשבת לקבורה. וכל אריכות תשובתו הוא רק להוכיח שגם לדעת ההגהות אשר"י קבורה בכותלים שע"ג קרקע לא חשיבא קבורה, וכל דברי ההגהות אשר"י נאמרו רק לענין איסור הנאה. [וגם לפי מש"כ הגרע"י שהוא פלוגתא הראשונים, הרי מאחר שקבורה הוא דאורייתא כפי שפסק מרן השו"ע (י"ד סי' שפג), הוה ספיקא דאורייתא לחומרא ואיך נתיר לכתחילה]. כן העיר בקונטרס קבורה כהלכה.

וטעם הדבר שלפי הר"ן הנ"ל אין לקבור בקבר בנין לא ביאר לן, ונראה כוונתו שהיות שצריך גניזה גדולה, א"א לקבור בבניינים שלא יחזיקו מעמד לעולם.

וכן מבואר בשו"ת אג"מ (י"ד סי' קמד) שאסור (מדרגת) לקבור בבנין שמא יסתר או יפול. וכן מבואר בספר אב בחכמה (הפסק הרצעי צדן קצרה נכותל) שיש לחוש במבנים אלו שיפלו.

והביאור פשוט כיון שבנין אינו מתקיים כמו בקרקע. ראשית, כיון שיתכן שתהיה רעידת אדמה. שנית, יתכן שח"ו יפול טיל כי הרי אנו בארה"ק נמצאים במצב מלחמה עם אויבינו הערבים ימ"ש. והרי הנדון של קומות הוא לכל רחבי הארץ ולא רק לירושלים שבה ב"ה לא נפלו כמעט טילים [וכן טען ד"ר רי"מ לוינגר במאמרו בהמעין ניסן תשעד]. שלישית שמעתי בשם מהנדס אחד וקבלן אחד, שהמבני הקומות יחזיקו לכל היותר מאה שנה, וכך מופיע רשמית בדרישת "חוזר מנכ"ל משרד הדתות" (תשע"ב 2) שיש להקים מבנה שיחזיק מעמד לכה"פ ל-100 שנה. ואין דרישה ליותר מזה. ובקובץ המעיין שלאחריו (תמוז תשע"ד) רב ח"ק אחת כתב שמבני הקומות נבנו ל-300 שנה. וגם לדבריו אי"ז לעולם.

וכידוע שכל מבני הביטון צריכים תחזוקה לאחר זמן, וללא תחזוקה לאורך זמן הם עומדים בסוף לנפילה [לאחר מאה שנה או יותר], וכאן אחרי שהנכדים של הנפטרים ימותו אף אחד לא ידרוש

בקיר עפר ממש מעל האדמה – שדינם כאדמה, ולא לקירות בטון]. כן העיר הראש"ל בספר ילקוט יוסף (אצלות המדש, תשע"ט, עמוד תשפג טור 6), וכן העירו חכם ברוך שרגא בשו"ת ברוך אומר על יו"ד, וחכם אליהו טופיק ראש ישיבת באר יהודה בתשובה ששלח אלי.

ונקודה זאת נוגעת לסוג א' ולסוג ב'.

קבר בנין

מה שהביא הגרע"י ביבי"א מהבית יצחק דמתיר קבורה בכוכים לפי הר"ן, יש להעיר, ששם מתיר רק בנין אבנים בתוך האדמה ולא מעל האדמה, וזה לשונו (י"ד סי' סימן קסא): "ע"ד מ"ש דבקבר של בנין מקיים מצות קבורה. כ"ת מביא ראיה מהא דאמרינן בסנהדרין מ"ז שמונה שם שלש קברות של בנין ע"ג קרקע, ובשנים מהם אסור לפנות, ומוכח דמקיים מצות קבורה דאל"כ הרי חיוב לקבור המת. ושוב דחה זה, דאיסור לפנות יש גם במת מוטל בארון כמבואר בטוש"ע סימן שסג בשם הירושלמי ד"ה תניא אין מלקטין וכו'. עוד מיייתי ראיה מהגהת אשר"י פ' ואלו מגלחין שכ' בחוצב קבר של בנין יש לו לקוברו שם ובבונה בנין של כותלים ע"ג קרקע לא נקט רק לענין איסור הנאה. ומוכח דבבנין כותלים ע"ג קרקע לא קיים מצות קבורה, רק מ"מ אסור בהנאה משום שנעשה לצורך המת ע"כ. הנה בעיקר הדבר מצאתי להר"ן בחידושו בסנהדרין מ"ז ע"ב וז"ל: "וא"כ אין אדם יוצא מידי חובת קבורה אלא בקבורת קרקע ולא שתהא הקבורה ממש בקרקע שלא יצא י"ח אם יקבור ארונו בקרקע, אלא הכוונה בקבורת קרקע שאין לך גניזה גדולה ממנה. וכן היה המנהג בקבורת הכוכין שהיו נותנים שם המת כשהוא מונח בארון עיי"ש. והיוצא מדבריו דבעי קבורה בקרקע, אך גם בבנין שבקרקע מועיל, [כוונתו בזה שבנין בתוך עומק הקרקע מועיל, לאפוקי בנין על גבי הקרקע, כפי שכותב מיד בסמוך], א"כ אין ראיה מסנהדרין בקברות של בנין, דשם מיירי בבנין שבתוך הקרקע. אך בדברי הגהת אשר"י שכתב בנין של כותלים ע"ג קרקע וזה לא מהני להר"ן. על כרחך צ"ל כמ"ש כ"ת דמ"מ אסור בהנאה כמ"ש"כ הטור דאפילו אדעתא לפנותו אסור וזה נכון". עכ"ל הבית יצחק" הרי

(הפסק הרצעי צדין קצורה נכונה) ביאר כוונתו על דרך הראשונים הנ"ל.

מבואר שהכפרה אינה ענין בעלמא אלא טעם לקבורה, עד כדי שהאחרונים הקשו לפי רוב הראשונים והפוסקים דקבורה דאו', וכי דרשי' טעמא דקרא, דהיינו שנותנים טעם ולפי"ז אומרים נפ"מ לדינא הרי אין הלכה כר"ש שדורש טעמא דקרא, עי' הגהות מהר"צ חיות בשם הרדב"ז, ויש שיישבו דאח"כ וכאן יש סיבה מיוחדת לדרוש טעמא דקרא עי' בשו"ת דברי חיים יו"ד ח"א סי' סד ובסנהדרין קטנה, ואכמ"ל.

לפי"ז כתבו הפוסקים בהונגריה ואמריקה בנוגע לקבורה בבנין שהרפורמים החלו להיקבר בזה בזמנם, שבקבורה בבנין עם כוכין, אין כפרה, כיון שלא משפילין אותו לתחתיות, כ"כ בס' דודאי השדה (תרפ"ט, סי' ל') – ספר שמביא חכם עובדיה זצ"ל בספריו כ"פ – ורבני אמריקה: אב בחכמה (להגרא"א יודלנצין רב הכולל בניו יורק, ה'תרפ"ז, עמ' 124), נצני ניסן (להגרא"א יעלונסקי מו"ס צעיר סלבודקה ואח"כ ר"י נשיקאגו, ה'תר"ס, סוה"ס סי' ד), כלבו-אבלות (להגרא"א גרינוולד רב קולומבוס אוהיו, ח"א ה'מש"ז, נמפתחות עמ' 411, וס"ב, ה'משל"ג, פ"ב סי' א). וכ"כ הגרי"ש אלישיב במכתבו על קבורה בקומות (קובץ תשובות ח"צ סי' סד), שו"ת דברי יציב (להאדמו"ר מנאט-קלויזנבורג, ח"ו סי' קלג סק"ו עמ' קנב), שו"ת חוות בנימין (ח"א סי' כד), ושו"ת שמ"ש ומגן (להגרא"א משאש רבה של ירושלים, יו"ד סי' ו).

ואפשר להוסיף דברי הנצני ניסן שם וז"ל: "ושוב בנין כזה דאין שם הורדה והשפלה בתחתיות נראה דליכא בזה כפרה, ואף דגם כאן קצת הורדה שנתון בכותל הבנין מ"מ אפשר שאין זו דומה לזו, דדוקא הקבורה שנהוג באופן השפלה והורדה בתחתיות ע"ז אמרו שמכפרת, אבל מנין לנו לומר שגם בקבר בנין כזה דליכא כ"כ הורדה שמכפרת, והרי מצינו בחייבי מלקות שכפתו על העמוד ונתקלקל פטור ממלקות דכתיב "ונקלה אחיך לעיניך" כיון שנקלה הרי כאחיק, ושם במכות מחלק במה חשוב נתקלקל, ור"י מחלק בין איש לאישה עי"ש. הרי דצריך שיעור כמה חשוב נקלה, וה"נ צריך שיעור מה נחשב הורדה לכפרה. ומנין לנו לומר שגם זה נחשב הורדה, והרי

מהח"ק לטפל בזה ומדובר על מבנים עם כמויות גדולות של חול וכו'. וגם אם ודאי יתחזקו אותם, הרי שהבנין מצד עצמו לא מחזיק מעמד. והסכים עמדי הגר"מ שטרנבוך שליט"א, במכתבו (כד תמוז תשפ) וז"ל: אודות קבורה בקומות שנתפשט בעוה"ר בכל הארץ, הנה בתשובות והנהגות ח"ו סי' רכ"ג ביארתי דבקבורה בקומות עיקר החיסרון הוא בכפרה לנפטר, אמנם כעת קיבלתי מכתב מהרב משה קוטקס שליט"א שבדק ומצא שלדברי מהנדסים וקבלנים מומחים, מבנה הקבורה מחזיק מצד עצמו עד מאה שנה, ואמנם אם יחזקוהו אח"כ יוכל להתקיים עוד, אבל מצד עצמו, ללא שיסיפו בו תחזוקה לאורך זמן, אין בו כוח לעמוד יותר ממאה שנה, וכך גם השלטונות האחראים על הבנייה, אין דורשים להעמיד בניין שיחזיק יותר ממאה שנה, ויתרה מזו בקברים החדשים שהם עושים מקלקר, אין שום ניסיון כלל שיחזיק לאורך זמן, והנה לפי"ז אין החיסרון רק ב"כפרה" בלבד, אלא דאין מתקיים בזה מצוות קבורה כלל, דהא לא הוי גניזה גמורה, וצ"ב, ואי"ה אכתוב מזה עוד בתשובה. עכ"ל.

ובעיקר סוגיא זו של קבר בנין בסנהדרין (מו:) ובמו"ק (ס:) רבו הפירושים בראשונים ובאחרונים והארכתי בזה בס"ד במאמרי 'סוגית קבר בנין' (כט"י). וראה עוד בשמ"ש ומגן (יו"ד סי' ו) שמסקנתו שאין מקור מסוגיא זו להתיר בנין מעל גבי הקרקע, וכן רצה לדייק בדעת הב"י, ע"ש.

משפילו לתחתיות

מקור נוסף שאין לקבר במבנים הללו הוא מסוגית הגמ' בסנהדרין (מו:), הגמ' מסתפקת האם קבורה היא משום בזיונא או כפרה. ובצד הגמ' 'משום כפרה' פירש"י: "בהטמנה זו שמורידין ומשפילין אותו בתחתיות". וכע"ז מפרש היד רמ"ה: "כשמשפילין אותו תחת הארץ". וכע"ז בנמוק"י במשנה, וכן בחי' הר"ן ביתר אריכות וז"ל: "והך כפרה דאמרי' שקבורת קרקע היא המכפרת, היינו משום שמטמינין אותו בתחתיות ארץ, והיא הכנעה גדולה, שבהיותו חי היה מושל על כל מיני בע"ח". עכ"ל. ע"ש עוד. ועי' לשון הר"ח: "כלומר חבוט הקבר מכפר". ובספר אב בחכמה

כשנקבר לידו מי שלא שמר תו"מ. [רק ששם נשאל שהרשע נקבר בטעות ליד הצדיק, ולכן כתב לפנות את הרשע].

ובכל הקבורה בכוכי בטון לא מקפידים כלל על צדיק אצל רשע, ולפעמים אפילו ליד ספק גויים רוסיים ולפעמים יהודים רשעים ה' ירחם. בדקתי זאת בעצמי בכמה מקומות, בקומות וכוכים של ח"ק קהילת ירושלים בהר המנוחות, וכן בכוכים בדרך החסד בהר המנוחות בח"ק ספרדים, וכך אמרו בח"ק מפורשות לכמה משפחות, שהם אינם מקפידים על זה, ואפשר לראות זאת לבד לפי המצבות.

והשיעור הוא ד' אמות, וי"א ח' אמות, והיות שבכוכין המתים שוכבין מהצד, יוצא כמה כוכין לכל צד.

ונקודה זאת נוגעת בין לכל הסוגים (סוג א', סוג ב', ופעמים גם בסוג ג').

קבורת איש ליד אשה

רבות בשנים הקפידו קהילות רבות, וכן המנהג פשוט כיום, לא לקבור איש ליד אשה זרה, ויש כמה אופנים אחרים איך לקבור. ועד כדי שהאג"מ כתב בכמה תשובות (י"ד ס"ג ס' קמט, י"ד ס"ז ס' קנט) שקברו כן בדיעבד, לפנות המת. וגם אם לא נחמיר לענין דיעבד, וכמו שהובא בשם הגרע"י עצמו בשו"ת ברכת יהודה (ס"ג, י"ד, ס' יז), מ"מ ודאי שלכתחילה מקפידים על זה.

ואילו כיום בקומות וכוכים לא מקפידים ע"ז כלל משום צד.

ונקודה זאת נוגעת בין לכל הסוגים (סוג א', סוג ב', ופעמים גם בסוג ג').

וביותר מזה, בסוג הג' של מכפלה-זוגית, שקוברים איש ואשתו לעולם תהיה בעיה זו. כיון שלא יודעים מי ימות קודם, בכל קבר.

מצבה תוך שבעה

כשראה חכם ברוך שרגא ראב"ד ירושלים ורב הגבעה הצרפתית, את הכוכים במנהרות הר המנוחות, שסותמים הפתח עם פלטת של קלקר מיד אחר הקבורה, ויותר מאוחר מדביקים מעליו פלטת 'שיש' עבור המצבה, אמר לאחמ"כ: "ראיתי דבר

אין מקיפין לא בריאה ולא בשום טריפות דדילמא לא אידמי, וזה בדבר התלוי בחוש ונראה לעיניים, ומכ"ש בדבר רוחני שאינו נראה בחוש בודאי אין לנו לומר שגם זה הוא כפרה...". עכ"ל.

ובעיית הגמ' לא נפשטה, וכתב הרמב"ן בתורת האדם (עמ' קיט) דכיון דבעיין לא אפשריטא, הוי ספק איסור וצריך להחמיר בזה. והביאו הב"י. ולעניננו, לפי הצד ד"כפרה" קבורה בקבורת בנין כוכין וודאי איננה כפרה, וגם לפי הצד ד"בזיוני" לא מיבעי שלדעת האחרונים הנ"ל בדעת תוס' הדבר אסור, אלא גם לולא דבריהם מ"מ צריך להחמיר מספק. ואף דהודאי השדה כן דן שם האם מדאו' אין כפרה או רק מדרבנן, מ"מ גם בדרבנן צריך להחמיר, ונדגיש שמבואר לפי"ז שאי"ז "ענין" גרידא אלא חסרה מהות הקבורה, או מדאורייתא או מדרבנן.

ומקור רש"י מפסוקים מפורשים שהקבר נקרא ארץ תחתיות [ע"פ קונטרס "קבורה מעל הקרקע" של הג"ר איל פורת]: בפסוק ביחזקאל (כ"ו כ'): "והורדתיו אל יורדי בור, אל עם עולם, והשבתיו בארץ תחתיות" ומפרש המצודת דוד: "ארץ תחתיות" – הוא הקבר. כן נציין שקבר נקרא בעוד שמות 'בור' ו'שואל', וכמעט בכל מקום שמוזכרים 'קבר', 'בור' ו'שואל', מוזכרת לשון ירידה. בפסוקים הנ"ל וכן בעוד פסוקים. בראשית (ל"ז ל"ה): "והורדתם את שיבתי ביגון שאולה", (מלכים ב' כ"ה): "נמשלתי עם יורדי בור ... במתים חופשי, כמו חללים שוכבי קבר". שמואל (פרק ז' ו'): "ד' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל" – ופי' רלב"ג – "... 'שואל' קבר, ... ונקרא הקבר שאול, להיותו בבטן הארץ, וכזה נקרא המקום היותר שפל 'שואל' ...".

קבורת צדיק אצל רשע

אין קוברים רשע אצל צדיק (סנהדרין מו. וטושי"ע ס' טסג ס"ה), ומבואר ברש"י (טס מו.) שהוא איסור דאו' מהלכה למשה מסיני, והביאו בשו"ת חת"ס (י"ד סס"ז שם).

וע"ז הביא הראש"ל ביבי"א (ס"ז י"ד ס' לו) הביא הרבה פוסקים שצריך להוציא מת בכה"ג, לא רק אצל גוי, אלא גם אצל מי שלא שומר תו"מ. וכן הכריע בתשובה אחרת (ס"י י"ד ס' מט) שראוי לפנות גם

לו בדיוק את המציאות הנ"ל, האם המצבה בולטת מהכרך עצמו או לא].

חיבוט הקבר

בכל הקומות והכוכים מפסידים את הענין הגדול שמבואר בכתבי האריז"ל שהקבר יהיה עמוק מאוד, ראה שער מאמרי רז"ל, ליקוטי מהרח"ו דף יז-ג שכתב: "ולכן צריך להעמיק הקבר מאד מאד כי כל מה שהוא עמוק מאד הוא יותר טוב כדי שיהיה מקום מרווח לחובטו ולנערו שם, ולכן ענין הזה נקרא חבוט הקבר" ר"ל חבוט בקבר לנער את הקליפה מעל האדם". ע"כ. ובהגהות 'שמן ששון' (לרצי ששון פרסיאדו, תרכ"ט, סוף שער מאמרי רז"ל) פ"י כפשוטו שצריך לחפור מראש קבר עמוק, ע"ש מה שביאר. ובגשר החיים (ח"א פט"ז סעי' ד) כתב: "ופעה"ק נוהגין לחפור בעומק 1.30–1.40 מטר, והיה פה ארה"ק מבעלי המקובלים (נחום רז גדול ראש"ל ידוע צירושלים) שצוו להעמיק את קברם בגובה איש (ערך 1.70 מטר) עפ"י טעם קבלה". עכ"ל. [אמנם בבני אהרן (לחם שמעון אהרן אגסי, שער הגלגולים הקדמה כג אות טז) הביאו ונחלק עליו שכוונת האריז"ל שהמלאכים צריכים להעמיק את הקבר, ולא בנ"א].

הראש"ל שליט"א הביא פוסקים רבים שאוסרים קבורה בקומות

בר מהכי, יש לציין לעשרות פוסקים שהתנגדו לקבורה זו, ובכללם חכמי ספרד. ראשית, הפוסקים שהביא הראש"ל בילקוט יוסף החדש, והעתקתים בריש המאמר.

ונוסיף על דבריו עוד עשרות פוסקים נוספים. וברור שאם הגרע"י היה רואם לא היה מתיר לארה"ק לכתחילה.

האחרונים שכתבו שאינה קבורה כלל: שו"ת שערי ציון [לגר"צ שטרנפלד אב"ד בילסק, מהמסכימים לספר משנ"ב, והחזו"א הקדיש סימן שלם בספרו (אור עירובין סי' מד) לדון באחת מתשובותיו] כתב (ח"א ססי' לא) שקבורה בכותל מאבנים אינה קבורה כלל. שו"ת בית יצחק (לגר"י יחזק שמשלקיס אב"ד לזבז, יו"ד ח"צ סי' קסא) שקבורה בבנין אינה קבורה. שו"ת דודאי השדה (לגר"א דייטש מגדולי רבני הונגריה זעל פרי השדה, מדפס אמר פטרימו תרפ"ט, סי' ל) כתב שאינה קבורה ורק דן

שממש הזדעזעתי ממנו. אחרי שמכניסים את הנפטר לכרך, סוגרים את הכרך עם פלטה של אבן או קלקר ומדביקים עם מעט דבק או מלט, ולפי דברי האריז"ל ב'שער המצוות' פ' ויחי צריך להקים את המצבה רק לאחר שבעת ימי האבלות, שעד אז נדחים כל הקליפות הנאחזות שאחזו בנפש הפנימית של הנפטר בזמן פטירתו "ולכן לא בונים את המצבה בתוך השבעה, כיוון שאז עדיין נאחזות הקליפות, ואם יבנו את המצבה בתוך השבעה, תשרה רוח הטומאה על הציון ותתגבר שם ולא תזוז משם לעולם, ולכן צריך להמתין עד סיום שבעת ימי האבלות, ואז מצוה לבנות מיד ציון על הקבר להכין כסא ומושב אל האורות המקיפים". מה שעושים היום, שבעצם סוגרים את הכרך בפלטה מיד לאחר ההלווייה, וזה מהווה ממש מצבה, והדבר גורם לצער גדול לנפטר, וזה אינו דומה כלל למה ששמים בלוקים בקבר רגיל, וגם אלו שנהגו להניח יציקת בטון על הקבר, כי כל זה מתחת ובתוך האדמה וחלק מהקבר עצמו, ואילו הכיסוי של הכרך הוא חיצוני ומחוץ לקבר, וזה דבר חמור מאוד. יש גם כאלו שפוסקים, שצריך להרוס מצבה שנבנתה בתוך השבעה, ולבנותה מחדש. עיין בספרי שו"ת "ברוך אומר" על יורה דעה. ובעיה זו נוגעת לא רק לכוכי הבטון שנמצאים מעל הקרקע וגם במנהרות הר המנוחות אלא גם בכוכים שנחצבו בקירות המנהרה עצמה". עכ"ד. וכן ראיתי בשם הג"ר מרדכי גרוס שליט"א על קיום בעיה זו בכוכים שבקירות. ונקודה זו נוגעת לסוג א' ולא לסוג ב'.

[אמנם לי הקטן יש לדון, דכמו שביציקת בטון אין בעיה, כי היא בתוך הקבר, כיון שאינה בולטת מחוץ קו האדמה, א"כ גם בנד"ד, אם פלטה זו היא בתוך הכרך דהיינו בתוך הקיר עצמו א"כ אין בעיה דמה לי אם הקבר למטה או מהצד. ולפי"ז ה"ה גם בכוכי הבטון אם הפלטה היא בתוך כרך הבטון לא תהיה בעיה. וצריך לבדוק נקודה זו. ולפי מה שבדקתי זאת עם חכ"א נראה שהפלטה היא בתוך הכרך עצמו. ושוב שמעתי מחכם אחר, ששאל את הגר"ש דבליצקי אודות הכוכים שנחצבו בקירות המנהרה, והשיבו שאין בעיה במצבה, אכן אותו חכם אמר לי שלא תיאר

יורוביץ. הגר"ש דבליצקי בכמה מכתבים שהתפרסמו בישראל (כך מ"א) כתב שאינה קבורה כלל. בעל השבט הלוי במכתבו שהתפרסם בסוף חוט שני (על מנחה), וראה במגדל צופים (שם נחמלת הסימן). הגר"נ קרליץ – אמר שרוצה להכנס לסוגיא ונטרפה השעה – תלמידו הרה"ג רבי יוסף חיים אסולין, ומ"מ הצטרף למכתב בעל שבט הלוי הנ"ל, וע"ע במגדל צופים שם (עמ' ריד). הגר"א"ל שטיינמן במכתבו שהתפרסם, ובע"פ אמר שאינו קבורה כלל, הגר"ח קניבסקי הצטרף למכתב הנ"ל, וגם כתב מכתב נפרד (כשכח נגד הסכמה של 'ליקוט עננות'), ואמר בע"פ שלדעתו אי"ו קבורה. וגם הגר"ג אדלשטיין הצטרף למכתב הנ"ל. הגר"ר עזריאל אויערבאך במכתבו אלי כתב על קבורת כוכים שאינה קבורה כלל, ושצריך להוציא המת מכוכו, וכתב שאין לשבת שבעה רק אחרי שהמת יוצא מכוכו לקבר כדין. [ומ"מ אמר בע"פ שאין לו דין 'אונן'].

וכן דעת חכמי ספרד: כבר לקבורת מת ע"ג מת אפי' בתוך האדמה עצמה, התנגדו לזה – ספר מסגרת השלחן (קאסטלנו, ליוורנו ה'תר"י י"ד ש"ס), והעתיקו השדה חמד (אנלום ס' קמז), שארית הצאן (לגרי"ן נאליס מרצני מרוקו, ח"ד ס' שני על י"ד ס' ש"ע). ובענייננו לצורות הקבורה הנ"ל התנגד לכך בשמ"ש ומגן (לגרי"ש משאש רצה של ירושלים, י"ד ח"ד ס' ו'). דעת הגר"ע יוסף – ביררנו כנ"ל. דעת חכם שלום כהן ר"י פורת יוסף ונשיא מועצת חכמי התורה – יש ללמוד ממכתבו וממכתב הגר"ר שמעון בעדני – שנדפסו בשו"ת שמע שלמה (לגרי"מ עמאר, ח"ו י"ד ס' כא) אודות ביה"ק באיסטנבול שהגויים כיסו את ביה"ק הישן בעפר ע"מ שיקברו שם שכבה נוספת, דהיינו מת ע"ג מת, והחשש שאם יפסיקו לקבור שם הממשלה תהרוס את ביה"ק כפי שכבר החלה בזה להשתמש לשימושיהם, וכתבו במפורש – כל אחד בנפרד – שמתירים רק בשע"ח גדול זה שבל"ז יחרסו את ביה"ק. ומפורש שלכתחילה כשיש מקומות קבורה לא היו מתירים, וא"כ בענייננו שיש עוד מקום רב ודאי שלא היו מתירים, ועוד דכ"ז למרות שמדובר בתוך העפר ממש, וכ"ש בנדו"ד על קומות וכוכים שלא היו מתירים. הגר"צ בוארון – שמעתי בשמו

אם הוא מה"ת או מדרבנן. שו"ת נצני ניסן (גר"ג יזלונסקי מו"ז נסלזדקה ליעט, ואח"כ ר"י נשיקאגו, ה'תר"ס, נס"ס ס' ד) צידד לעיקר שאינה קבורה. אב בחכמה (לגרי"א יודלצין, רב הכולל בניו יורק, תרפ"ו, צדין קבורה נכחתי, עמ' 124) נקט שאינה קבורה כלל.

וכן התנגדו לזה גאוני אמריקה: אגרות משה (י"ד ס' קמג) שאינה קבורה מדאו', ושם (ס' קמד) שאינה קבורה מדרבנן, (וע"ש ס' קמז) [ובע"פ אמר שצריך למחות נגד כל שינוי בקבורה אפילו על קבורה בתוך ארון מבטון הנמצא בתוך האדמה (ספר י"ד משה, משנות לרב דרדק, שני מש"ע)]. טעם ברוך (לגרי"צ ליוונסקי ח"ד מיינן ואח"כ רב האמריקה, י"ד ס' ס). כל בו – אבלות (לגרי"א גרינוולד רב קולמנס אוהיו, ח"א ח"ז, נמפתחות עמ' 411, וח"ז תשל"ג, פ"ד ס' א). דבר בעתו (לגרי"א לויטון רב צנזקלין נוא יארק, תש"ז, עמ' 44). תבואת יקב (לגרי"א פרדימן חצר נאגה"ר לאמריקה, תש"ז, עמ' 67). וכ"מ בשו"ת בית אב"י (לגרי"א לייזעס, ח"ג י"ד ס' קי). בדי השלחן על אבלות (לגרי"פ כהן, ס' ש"ס).

גאוני ארה"ק: קובץ תשובות הגרי"ש אלישיב (ח"ד י"ד סד), וכן התנגד נחרצות בפני כל הרבנים וראשי הח"ק שבאו לפניו וביקש מהעסקנים לפעול למניעת קבורות אלו. והורה בכמה וכמה מקרים להוציא אחר יב"ח מתים שנקברו בקומות וכוכים, כ"כ גדולי תלמידיו על כמה מקרים שונים [בירור בדעתו ראה מאמרי 'ביאור תשובת הגרי"ש אלישיב על קבורה בקומות – משטחי בטון על עמודים מלאים עפר', בגליון עומקא דפרשה רמת שלמה ירושלים, (ומח"י עס עדכונים)]. שו"ת מנחת יצחק (ח"י ס' קמז). הגרי"ז אויערבאך (מפי נכדו). דברי יציב (ח"ו עמ' קנג). הגר"מ ברנסדורפר בכת"י (שהתפרסם בשו"ת מגדל לופים ח"ו ס' נ) [ושהורה להוציא מת שנקבר בקומות], הגר"מ שטרנבוך [בתשובות והנהגות (ח"ו ס' רכג), וע"ש שיש להוציא המת תיכף ומיד גם בתוך יב"ח, ובמכתבו החדש (ח"ד תמוז תש"פ) צידד שאינה קבורה כלל]. אהל יששכר (לגרי"ד גולדשטיין ר"י שומרי הסומות, ס' פה). חוות בנימין (ח"א ס' נד). שמ"ש ומגן (לגרי"ש משאש, י"ד ס' ו), מגדל צופים (ש"ס). מכתב גאוני בד"צ עד"ח – הגרי"ט ווייס, הגר"מ שטרנבוך, הגר"א"י אולמאן, הגר"י רונברגר, הגר"ה פרנקל, והגרי"מ

המאיר

על רבני ספרד, חברי וראשי מועצת הרבנות הראשית. בספר שערי אמונה (להגיד ליאור שמע) אחר שהביא את כל הדעות, הסיק לאיסור.

גם "מועצת הרבנות הראשית" שהתכנסה לדון בענין בשנת התשמ"ה-התשמ"ו, ומינתה וועדת ת"ח, אחר הגשת תשובותיהם, הוחלט על התנגדות מפורשת לכוכין מבטון שע"ג האדמה וכן התנגדה לקומות [אז דובר על קומות על עמודים בלא

סמיכות להר של קרקע
עולם, ואכן יש כיום הרבה
מבנים שכל הקומות אינם
מחוברות להר]: הגר"מ
אליהו, הגר"ש ישראלי,
והגר"ש משאש – התנגדו
במפורש לכוכי בטון ורק
אם יהיה מעליהם גבעת
עפר מלאכותי. וראה

מסקנתם בענין, והשתלשלות הפרשה אצל הרבנות הראשית, עם פרוטוקולים מפורטים מיישיבות מועצת הרבנות שלא התפרסמו עד כה, מתוארת בהרחבה בחוברת "מנוחה ל'א' נכונה" (ע"י מכון 'מנוחת אמת' תשע"ב, נמכרת באזור הסכמה).

בירורים הלכתיים של
חברי הועדה שהוקמה ע"י
מועצת הרבנות, ימצא
המעייין בקובץ ברקאי ח"ב
וח"ד ועוד, וב'שמ"ש ומגן'
ובחוות בנימין שצויינו
קודם לכן. [בקובץ ברקאי
נדפסו רק מהדו"ק של
תשובות הנ"ל,

ומסקנותיהם
בספריהם הנ"ל].

שמתנגד לזה, וראה בספרו שו"ת שערי ציון (ח"ג י"ד סי' יז) שכתב שכל ההיתר של מת ע"ג מת באדמה עצמה, עם הפסק עפר, הוא מדוחק ולא לכתחילה ואינו קבר מכובד. [כל תשובתו מוסבת על קבורת מת ע"ג מת באדמה עצמה (מכפלה-זוגית) הסוג הג' הנ"ל, כמבואר למעיין בכל התשובה]. הג"ר ברוך שרגא ראב"ד ירושלים (נש"ת נרוך) אומר על י"ד, וכן נמכנו שמתפרסם בקונן זה) מתנגד לזה מאוד. וראה עוד בסמוך

Rabbi Baruch Shraga
Rav of Givat Shapira
Head of Rabbinical Courts
of the Jerusalem Rabbinates

ברוך שרגא
רב דגבעת שפירא
וראש אבות בתי הדין
רבנות ירושלים

ס"ב יקריבתי בקולותי
יום (השבת)

היה למראה עיני מה שכתבתי היטב היקר והנאמן
אחיי סאלו בזמן הקבוצה בקולותי ובטובים
שהיה לי מנסה בעשרי שנים אמונתי ביטחון
וכן בקבוצה העשירית מקראל ונני נשכח בספרי
בזמן אחרי חלק ונני נשכח ואין זכרה ממנה
הקבוצה הנכונה מקראל נני וחמור ונני
המקבוצה לפני השלשה ודקדוקים שמוכנים
אלה המקבוצה בינה הקבוצה

ואם מה שכתבתי אין כלי הדור כבין עזרתי יוסף כבין
בתשובה לאנשי חולף לאכל. משהו שאל היה אפשר
אחרי כיוולת הנני. אכל באיכות הקבוצה שילם
אפשרות נבוא ותלוי ברצון השאולת אין זכרה
שום מנהג אהמנות למהלך אמונתו ונני אמונתו
ואמנה על הדבר האמנה היטב משה קוטקס שלטא
דמנה על המנהג ולפנים הדבר שאל יבוא ונני
האנשים אינם חולף לאוניות
נני שיקונים הפסין הקיבו ונני לונט עיר נני

בקרוב צאנטי"ת בליל שבת

ת.ד. 41251 ירושלים, טלפון: 02-5825430 02-5825430 MAIL BOX 41251 JERUSALEM

Yitzhak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

ערש"ק פרשת שמיני תש"פ

בס"ד

לכבוד
משפחת המנוח
ה"ה רבי מרדכי דהן ז"ל

במענה לפנייתכם,

הצטערתי לשמוע על פטירת יקירכם תנוחמו מן השמים ולא תוסיפו לדאבה עוד.

במענה לפנייתכם, הנה ודאי שלאחר שנתברר שרצון המנוח היה להיקבר עם אבותיו בקבורת שדה, ונתגלגל הדבר ובצוק העיתים נטמן בכוכים שלא על פי רצונו ורצון המשפחה, יש לקוברו על פי רצונו להעבירו לקבורת שדה בפרט שעשו התנייה כדין.

לכן, יש להעבירו ללא דיחוי לקבורה ראויה לו על פי רצונו.

ואני פונה לכל הנוגעים בדבר לקיים רצונו של המנוח, על מנת שיוכלו בני המשפחה לשבת שבעה ולקיים כל מנהגי האבילות כדין.

ובתנאי שבני המשפחה לא ישתתפו בהעברה הנפטר, וחברא קדישא יעשו את כל הנדרש לצורך האמור על להעברתו למנוחת עולמים.

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית

הופיע ויצא לאור הספר הנפלא "חיי עולם"

דינים ומנהגים בהלכות אבלות, על כל פרטיהם ודקדוקיהם, ע"פ פסקי השלחן ערוך ונושאי כליו על אחרוני זמנינו, וכן דרשות והספדים לבית האבלים ולאזכרות בסגנון צח וברור ובשפה השווה לכל נפש

מאת הגאון הרב אהרן זכאי שליט"א (מח"ס "הבית היהודי" י' חלקים ועוד)

את הספר הנפלא ניתן להשיג (יחד עם שאר ספרי הרהמ"ח שליט"א)

במחיר מיוחד (3 ספרים ב-100 ₪ - כולל משלוח), פרטים בטל': 02-5379653